

Tenk!

Filosofi i skolen

Sammendrag av rapport

November 2007

Utdanningsdirektoratet

1. Innledning - Oppdraget

På oppdrag fra daværende Utdannings- og forskningsdepartementet den 08.09.04 ble Utdanningsdirektoratet bedt om å lage en oversikt over hvordan filosofiske emner blir ivaretatt i læreplanene (L97 og R94). Videre skulle det innhentes informasjon om forsøk eller annen praksis med filosofi som eget fag. Oversikten ble ferdigstilt 25.01.05.

Utdanningsdirektoratet ble også, bekreftet i brev av 30.09.04 fra Utdannings- og forskningsdepartementet, bedt om å sette i gang et arbeid med å stimulere til at flere skoler tilbyr filosofi som eget fag, enten som forsøk eller som del av Skolens og elevens valg.

I tillegg er forsøk med filosofi som eget fag omtalt i Stortingsmelding 30 Kultur for læring (2003-2004) og i St.meld.49 Mangfold gjennom inkludering og deltakelse (2004-2005).

Utdanningsdirektoratet engasjerte fra 1. september 2005 førstelektor Beate Børresen og lektor Bo Malmhester fra Høgskolen i Oslo som faglige ledere av forsøket. På bakgrunn av erfaringer fra prosjektet ble det utarbeidet en fagrapport som ble levert Utdanningsdirektoratet 21.11.07. Utdanningsdirektoratet har på bakgrunn av fagrapporten utarbeidet dette sammendraget for forsøket¹ Filosofi i skolen, som ble gjennomført i perioden høsten 2005 til sommeren 2007.

I prosjektbeskrivelsen i april 2005 ble det satt opp fire mål:

1. Skaffe et grunnlag for å vurdere om filosofi skal etableres som eget fag i grunnskolen
2. Etablere kunnskap som kan bygges ut til en læreplan i filosofi og hvordan den bør/kan se ut
3. Bygge opp kunnskap som kan brukes til å heve lærernes kompetanse i faget
4. Få flere skoler til å tilby faget

Høsten 2005 sa 43 lærere på 15 forskjellige skoler over hele landet seg villige til å bli med i prosjektet. De forpliktet seg til å ha minst ti timer filosofi i egen elevgruppe pr. semester, bruke klarert materiale, levere månedlige rapporter, delta i skoloringen, delta på prosjektets nettsted og svare på spørreskjemaer ved prosjektets begynnelse og slutt. Fra januar 2006 til juni 2007 hadde rundt 800 elever på 1. til 10. trinn filosofi i til sammen 1.171 timer.

---

¹ Oppdraget ble gjennomført som et prosjekt, og ikke som et forsøk, jf. Opplæringslovens § 1-4.

Utgangspunktet for arbeidet med filosofi i skolen er en forståelse av filosofi som en aktivitet. Elevene skal hovedsakelig drive med filosofi, ikke bare lære om filosofihistorie. Flertallet av dem som driver med filosofi med barn har fokus på filosofi som en aktivitet i form av filosofiske samtaler. I en filosofisk samtale arbeider deltakerne sammen med å komme fram til klarhet om et spørsmål eller problem. Det stilles krav om å lytte, begrunne og ta stilling, ikke bare utveksle meninger. Det er ikke noe mål at alle skal bli enige, men at så mange viktige sider som mulig ved en sak har kommet fram.

2. Erfaringene – Hva vi lærte

Prosjektet har vist at elevene kan drive med filosofi hvis

1. Filosofi er timeplanlagt eller på annen måte pålagt lærerne
2. Lærerne får støtte gjennom materiale og skolering
3. Lærerne arbeider langsiktig gjennom å planlegge, ha filosofi regelmessig, gjøre etterarbeid, velge passende materiale, følge en filosofisk struktur og være bevisst en annerledes lærerrolle.

Når det gjelder minoritetsspråklige elever, viser forsøket at langsomheten ved en filosofisk samtale er en fordel for elevene. Hvis man ikke behersker norsk godt, er tenkepauser og det å måtte skrive ned sine tanker, viktig. En slik form sikrer at de som er svake språklig av forskjellige grunner, lettere kommer til orde enn i en form hvor det gjelder å være raskt oppe med hånda. Også vektleggingen av å lytte og sammen forstå det som blir sagt, er en fordel.

Mer konkret har forsøket vist at filosofiske samtaler lærer deltakerne å bli bedre til å stille spørsmål, samt at det å spørre ikke blir sett på som et uttrykk for at man er "dum". Spesielt viktig var de minoritetsspråkliges erfaring av at også elever med norsk som morsmål hadde vanskeligheter med å skjønne mange ord og begreper. At også slike elever trengte tid og kunne være "dumme". En slik erfaring har gitt elevene mot til å spørre også i andre sammenhenger. Samtaleformen med runder og liknende, fører også til at denne elevgruppa i større grad (det gjelder også dem som er generelt sjenerte eller stille) blir lyttet til av sine medelever. Filosofisk samtale fører generelt til bredere deltakelse enn vanlig samtale.

3. Konkrete forslag – Hva bør gjøres

3.1 Eget fag og synliggjøring av filosofi

Prosjektet har vist at hvis filosofi skal fungere som fag, bør elevene ha filosofi ukentlig med vekt på filosofi som aktivitet. Samtidig har prosjektet vist at det er krevende å innføre et nytt fag eller en ny aktivitet, ikke minst må lærerne skoles. Det foreslås derfor at innføringen skjer gradvis parallelt med skoling av og støtte til lærerne på forskjellige måter. Det beste vil være å innføre filosofi som fag på 1. til 4. trinn i første omgang, i tillegg til innslag av filosofi i andre fag på alle trinn.

I tillegg til erfaringer fra prosjektet, er det ting knyttet til Kunnskapsløftet som helhet, som taler for at filosofi bør inn i grunnskolen. Det er filosofi i den nye *rammeplanen* for barnehagen fra august 2007. Filosofi har samtidig kommet inn i den videregående opplæringen i programfaget *historie og filosofi*. Begge steder er det vekt på filosofi som aktivitet i tillegg til et tungt faglig innhold i programfaget. Forslaget til ny *formålsparagraf*, som er ute på høring, legger vekt på at opplæringen skal fremme vitenskapelig tenkemåte og at elevene skal lære å tenke kritisk. I tillegg kommer behovet for å revidere *KRL* som et resultat av dommen i Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) i Strasbourg i juni 2007.

Filosofi er indirekte til stede i Kunnskapsløftets læreplanverk (LK06). Stortingsmelding 30 beskriver mulige positive trekk ved filosofi som fag i skolen, nemlig at filosofi kan bidra til erkjennelse og livsanskuelse, at filosofiske problemstillinger og metoder vil kunne styrke arbeidet med fag i skolen og gi elevene perspektiver gjennom kunnskap og drøfting. Det er også flere henvisninger til filosofi som arbeidsmåte, kunnskapsstoff og grunnlagstenkning i generell del av læreplanen, og i de enkelte læreplanene i LK06, selv om ordene "filosofi", "filosofisk" og "filosofere" sjelden brukes. I stedet brukes ord som "kritisk tenkning", "bevisste verdivalg", "drøfte", "gi begrunnet vurdering", "samtale", "uttrykke egne meninger", "vurdere hva som er saklig argumentasjon", "delta i utforskende samtaler", "naturvitenskapens teorier", "vern av naturen", "familie", "normer", "rettferd" og liknende. Filosofi kan i tillegg være med å styrke flere av de grunnleggende ferdighetene, særlig gjelder dette de muntlige og skriftlige ferdighetene som står sentralt i filosofisk virksomhet. Det pekes på konkrete forslag som alle er forankret i erfaringer fra dette prosjektet, samtidig som de støttes av andres erfaringer:

Forslag 1: Begynne med filosofi på 1. til 4. trinn

Forslag 2: Synliggjøre og utvide filosofi i de enkelte fag

Forslag 3: Bruke "filosofi" og "filosofisk"

Forslag 4: Etterutdanning (og lærerutdanning) med vekt på filosofi som praksis i 20 timer

Forslag 5: Filosofiboka

Forslag 6: Hefte om samtale

Forslag 7: Informasjon på nett

Nedenfor beskrives hvert enkelt forslag i detalj.

Forslag 1: Begynne med filosofi på 1. til 4. trinn

Selv om det endelige målet kan være filosofi som eget fag på alle trinn, så vurderes det som best å starte med filosofi som eget fag på 1. til 4. trinn i første omgang. Å starte med filosofi på alle trinn med en gang, kan bli for omfattende og føre til at det ikke blir bra nok. Samtidig foreslås at en innføring av filosofi for de yngste elevene kombineres med en synliggjøring og styrking av filosofi i andre fag og for alle elever.

Generelt kan en gradvis opptrapping gi mer erfaring, samt muligheter til å rette opp feil underveis. Dette kan legge et godt grunnlag for en introduksjon av filosofi som eget fag på alle trinn. I prosjektet har en sett at filosofi har vært enklest rent organisatorisk på de laveste trinnene. Det har heller ikke vært så skremmende innholdsmessig for lærerne der.

En annen grunn til å starte med de yngste er at elevene etter hvert vil trekke arbeidsmåtene og holdningene med seg, slik at filosofi gradvis vil prege arbeidet videre oppover på trinnene. Ved å starte med de yngste vil det også bli en sammenheng mellom filosofisatsingen i barnehagen og skolen. En slik organisering kan sammenliknes med lese- og skriveopplæring. Den foregår "synlig" på de første trinnene og dras så med som verktøy og arbeidsmåte høyere opp, hvor ferdighetene også utvides og forfines. Også det faktum at det er vedtatt økt timetall på 1. til 4. trinn kan gjøre en slik løsning enklere.

Forslag 2: Synliggjøre og utvide filosofi i de enkelte fag

Samtidig som de yngste elevene får et eget filosofifag, bør filosofi introduseres for de eldre elevene gjennom å utnytte de muligheter som allerede finnes i læreplanene for dette, enten ved å understreke eksempler på filosofi eller ved å legge til kompetansemål knyttet til filosofi. Denne modellen krever ikke økt timetall, men en justering av planene.

Det mest opplagte faget å gjøre noe slikt i er KRL. Både fordi filosofi og etikk er et av tre hovedområder i faget og fordi dommen i EMD sier at kristendomsdelen av faget er for dominerende. En mulig løsning kan være å redusere kristendomsdelen, for eksempel til 40 % og øke hovedområdene religioner og livssyn og filosofi og etikk til 30 % hver. Samtidig må det presiseres at elevene skal arbeide med filosofi, ikke bare lære om.

Prosjektet har vist at det var forholdsvis enkelt å organisere arbeid med filosofi i KRL. Elevene likte også godt å arbeide med etiske spørsmål på denne måten. Problemene som var knyttet til at elevene var så eksamensfokusert siste halvdel av 10. trinn, vil kanskje kunne dempes noe hvis filosofi blir en enda tydeligere del av det elevene kan vente og komme opp i ved en eventuell eksamen.

KRL-faget er i en spesiell situasjon akkurat nå og må forandres uansett. Men det er også mulig å få til mer filosofi i allerede eksisterende læreplaner i andre fag gjennom å markere enkelte kompetansemål og enten presisere at elevene skal arbeide filosofisk her eller legge til kompetansemål om filosofisk samtale. Det presenteres eksempler på hvordan dette kan gjøres nedenfor. Mer konkret kan "samtale", "drøfte", "uttrykke egne meninger" og liknende noen steder byttes ut med "filosofisk samtale" eller "filosofere" (som allerede står en gang i læreplanen for naturfag). En annen måte å få fram det filosofiske på, er å vise lærerne forskjellige former for organisering av samtale, drøfting, uttrykk av meninger og liknende. Mer om det nedenfor.

Det kan virke underlig at filosofi både skal være et eget fag og skal utgjøre en stor del av KRL samt mindre innslag i andre fag. Forslaget henger sammen med den konkrete situasjonen vi er i, nemlig at KRL-faget diskuteres, men også med det som læreplanene allerede legger opp til, nemlig at filosofi skal behandles i hvert enkelt fag. Prosjektet har vist at enkeltinnslag eller periodevis arbeid, ikke er nok for at elevene skal tilegne seg nødvendige ferdigheter i filosofi. Dette bekreftes av andres erfaringer både her i landet og internasjonalt. Det må ryddes plass til filosofi på timeplanen. Filosofi må ikke bare være noe som gjøres i avgrensede perioder eller når man har tid til overs. I og med at filosofi og etikk er ett av tre arbeidsområder i KRL, kommer ikke filosofi til å være noe elevene gjør

jevnlig. Det gjelder i enda større grad når filosofi opptrer som enkeltmål eller arbeidsmåter i en ellers omfattende plan. Det ene utelukker dermed ikke det andre.

Kombinasjonen mellom filosofi som eget fag og filosofi i KRL og eventuelt andre fag, kan løses gjennom at filosofifaget har ansvaret for jevnlig trening i nødvendige ferdigheter samt tar opp grunnleggende filosofiske temaer som også behandles mer konkret i de enkelte fagene, for eksempel etikk i KRL, etikk og politisk filosofi i samfunnsfag, vitenskapsteori og etikk i naturfagene og språkfilosofi og semantikk i norskfaget. I filosofifaget kan man arbeide med temaer og ferdigheter uten å skjele til et bestemt innhold i et annet fag. I de enkelte fagene kan elevene bruke det de har lært i filosofitimen og forhåpentligvis se sammenhenger og grunnleggende problemer i disse.

Forslag 3: Bruke "filosofi" og "filosofisk"

I læreplanens generelle del samt i mange av læreplanene, er det beskrivelser og uttrykk som folk som kjenner filosofi vil kunne si handler om filosofisk virksomhet. Mange av verbene i læreplanene – samtale, drøfte, fantasere, reflektere, uttrykke meninger, vurdere, gjengi standpunkter – handler om aktiviteter som er viktige i filosofi. Både emner og arbeidsmåter i læreplanen åpner opp for at elevene skal kunne drive med filosofi. Problemet er at mange som ikke er filosofisk skolert, ikke er klar over dette. Så lenge "samtale" og liknende oppfattes generelt som det å snakke sammen om et emne, og flertallet av lærere og elever ikke vet at det finnes andre og mer strukturerte måter å samtale på, så vil de filosofiske mulighetene som allerede er tilstede i planene, ligge uforløste.

Dette bekreftes av skoler som har drevet med filosofi. De sier at det er grunnlag for dette i eksisterende læreplaner. Det er også derfor dette prosjektet er drevet som prosjekt og ikke som forsøk. Det har ikke vært nødvendig å sette læreplanene til side for å kunne drive med filosofi. Problemet er altså at mange trenger hjelp, stimulans og påtrykk for å se dette. Det at filosofi tydelig kom inn i KRL i 1997 har hatt enorm betydning for arbeidet med filosofi i skolen i Norge. Det var starten på et systematisk og bredt arbeid med temaet. Det har stått "samtale" og liknende i læreplanene, uten at det har blitt filosofi av det.

Det foreslår derfor at man i større grad enn nå bruker begrepene "filosofi" og "filosofisk", både på et fag, på emner og på aktiviteter.

3.2 Skolering og støtte til lærerne

Forslag 4: Etterutdanning (og lærerutdanning) med vekt på filosofi som praksis i 20 timer

Undervisningen og skoleringen, både i etterutdanning og i lærerutdanning, må være fokusert på filosofi som praksis og praktisk rettet, dvs. lærerne må selv drive med filosofi. Å bare ha undervisning i filosofihistorie eller om filosofipedagogikk fungerer dårlig, har prosjektet vist.

Erfaringene viser, i prosjektet og ved annen virksomhet, at hvis lærerne skal kunne drive med filosofi med sine elever så må de ha en skolering som

- legger vekt på ferdigheter, dvs. det er ikke nok med forelesninger og teoretisk/pedagogisk innføring
- gir mulighet til selv å få erfaring med deltakelse i filosofisk samtale
- legger vekt på selvrefleksjonen for eksempel ved hjelp av loggboksskriving
- gå over tid slik at deltakerne får egne erfaringer de kan bruke i skoleringen
- gir oppfølging i form av materiale og veiledning (på nett, litteratur, kurs)
- gir innføring i filosofihistorie/filosofiske temaer

Disse punktene må gjelde både for etterutdanning og for den grunnleggende lærerutdanningen. Konkret foreslås det at alle lærere som skal undervise i faget, får 20-25 timer etterutdanning over tid, delvis nettbasert.

Forslag 5: Filosofiboka

Det foreslås at det lages et hefte med grunnprinsipper og opplegg for filosofi som også inneholder planleggingsskjema og evalueringsskjema. Slike skjemaer har vist seg å fungere bra. Det kan hjelpe med å sikre et felles opplegg for alle elever samtidig som det elevene gjør blir filosofisk. Samtidig støtter dette lærerne både i planlegging, gjennomføring og etterarbeid.

Forslag 6: Hefte om samtale

Siden "samtale" er et verb som går igjen i læreplaner og presentasjoner av filosofi i skolen, bør det lages et hefte som viser forskjellige former for samtale, hvor det kommer fram at samtale kan være noe mer enn at enkeltelever ber om og får ordet for å si sin mening om forskjellige saker. Et slikt hefte bør særlig legge vekt på strukturert og undersøkende samtale, gjengi prinsippene for den og gi konkrete råd.

Et slikt hefte kan ta opp spørsmål som: Hva er samtale?, Hvordan variere samtale?, Er samtale og dialog det samme? og liknende. Man bør også vise forskjellige måter å ha samtale på knyttet til konkrete kompetansemål i læreplanene. Dette er en måte å hjelpe lærene med å variere sine arbeidsmåter.

I planene brukes uttrykk som: samtale, drøfte, diskutere, snakke om, uttrykke egne meninger og følelser og reflektere. Det står også: stille/formulere/lage spørsmål, vurdere/vurdere kritisk og fantasere. Heftet kan ha eksempler på forskjellige måter slike ting kan gjøres, og hvor arbeidsmåter fra filosofi vektlegges.

Forslag 7: Informasjon på nett

Det at lærerne har kunnet hente materiell og råd på nettet har vært viktig. Det gjelder også muligheten for å stille spørsmål og få veiledning. Betydningen av at lærerne utveksler erfaringer seg i mellom og at informasjon bør finnes digitalt understrekes.

3.3 Eksempler på læreplaner

I løpet av prosjektet er det laget eksempler på hvordan planer som skal sikre at elevene skal drive med filosofi, kan se ut.

3.3.1 Læreplan i filosofi 1. til 4. trinn

Formål med faget

Filosofifaget skal gi elevene mulighet til å drive med filosofi, det vil si å arbeide med filosofiske temaer på en filosofisk måte.

Hovedområder i faget

Filosofiske verktøy/ferdigheter, Filosofiske temaer og Filosofiske begreper

Timetall i faget

Timetall oppgitt i 60-minutters enheter: 1. – 4. TRINN 148 timer (som et minimum, dvs. 1 time i uka). 1. – 10. TRINN 370 timer

Grunnleggende ferdigheter i faget

Å kunne uttrykke seg muntlig i filosofi er å kunne presentere egne tanker i form av spørsmål og påstander/svar og å kunne lytte til andre gjøre det samme. Det er også å kunne bygge på det andre sier i sin argumentasjon.

Å kunne uttrykke seg skriftlig i filosofi er å kunne skrive ned egne tanker og andres utsagn.

Å kunne lese i filosofi er å kunne forstå meningen med en tekst.

Å kunne regne i filosofi er å kunne bruke firefeltstabeller i arbeidet med distinksjoner. Å kunne identifisere enheter.

Å kunne bruke digitale verktøy i filosofi er å kunne legge fram egne tanker og forholde seg til andres utsagn, i samtaler på nettet. Det handler også om å innhente kunnskaper om filosofer og filosofiske temaer/problemer.

Kompetansemål i faget

Filosofiske verktøy

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- vite hva et spørsmål er
- formulere åpne/filosofiske spørsmål
- begrunne egne standpunkter/tanker
- lytte til andres standpunkter/tanker
- gjengi andres standpunkter/tanker
- ta stilling til egne og andres standpunkter/tanker
- bruke sammenlikning i arbeid med filosofiske temaer og begreper
- skille en god begrunnelse fra en dårlig

Filosofiske temaer

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- fortelle om Sokrates og ha filosofisk samtale/samtale om hans syn på mennesket
- fortelle om menneskerettighetene og ha filosofisk samtale/samtale om hva de kan bety
- filosofisk samtale/samtale om sant og falskt
- filosofisk samtale/samtale om bra og dårlig
- filosofisk samtale/samtale om rett og galt
- filosofisk samtale/samtale om vakkert og stygt
- lytte og ta stilling til andres tanker om livet

- filosofisk samtale/samtale om mobbing

Filosofiske begreper

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gjøre rede for de ordene han/hun bruker
- reflektere over de ordene andre bruker
- forklare hva en begrunnelse/et spørsmål/en påstand er
- anvende begrepene sant og falskt/godt og ondt/vakkert og stygt

Vurdering i faget

Hvis filosofi i første omgang bare skal være et fag på 1. til 4. trinn, er det ikke aktuelt å si noe om vurdering.

3.3.2 Læreplan i Filosofi og etikk i KRL (utvidet/utdypet filosofi i KRL)

Filosofi og etikk-planen slik den er nå, er veldig spesifikk: samvittighet, fattig/rik, rasisme, verdier osv. Det er bra temaer, men det kan bli oppstykket og vanskelig å skape en sammenheng eller grunnleggende forståelse. En mulig forbedring kan være å utvide planen med mer grunnleggende temaer som for eksempel: Hva er godt/rett?, Hvordan vet vi hva som er godt/rett?, Finnes det onde?/På hvilken måte finnes det onde?, Hva er etikkens grunnlag?, Har mennesket fri vilje?, Hva er rettferdig? Osv. Slike spørsmål har også de fleste religioner svar på. Elevene kan gradvis gjøre koblinger mellom det generelle arbeidet med etikk og etikken i de enkelte religioner. Det må legges vekt på at elevene skal drive med filosofi. Det kan være nødvendig å innføre begrepet "filosofisk samtale" for å sikre at elevene ikke bare har generell meningsutveksling.

Eksempel på mulige kompetansemål

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- fortelle om Aristoteles og reflektere over/samtale om/ha filosofisk samtale om hans syn på lykke
- fortelle om Sartre og samtale om/ha filosofisk samtale om hans syn på frihet
- samtale om/ha filosofisk samtale om mennesket har fri vilje
- samtale om/ha filosofisk samtale om hvordan vi vet hva som er rett
- greie ut om etiske grunnmodeller og drøfte argumenter for og imot modellene
- greie ut om forskjellige kriterier for hva som er rettferdig og vurdere dem

3.3.3 Samfunnsfag

I planen for samfunnsfag, og i andre fag, kan det legges inn filosofisk som praksis i tilknytning til eksisterende kompetansemål enten gjennom å bytte ut noen av verbene med "filosofere" eller "ha filosofisk samtale" eller gjennom å legge til et kompetansemål som går på praksis. Eks. fra mål i historie etter 7. trinn

- *..vise korleis menneske tenkjer og handlar ut fra samfunnet dei lever i*

TILLEGG:

- *ha filosofisk samtale/samtale om menneskets frihet i forhold til samfunnet de lever i*

Eks. fra mål i geografi etter 10. trinn

- *forklare korleis menneske gjer seg nytte av naturgrunnlaget, andre ressursar ...*

TILLEGG

- *ha filosofisk samtale/samtale om (eiendoms)retten til ressursene*

4. Avslutning

Forsøket med Filosofi i skolen synliggjør ulike faktorer som har betydning for vurderingen av om filosofi bør etableres som et eget fag i grunnskolen. Blant annet anbefales det at en i første omgang starter opp med filosofi som eget fag i 1.- 4.trinn. Videre er det i løpet av prosjektperioden samlet kunnskap om hvordan en læreplan i filosofi kan se ut.

Kompetanseheving for lærerne fremheves videre som et sentralt element, for at elevene skal få det læringsutbyttet som intensjonen for forsøket la opp til. Filosofi inngår i den nye rammeplan for barnehagen (2006) og har også kommet inn i den videregående opplæringen i programfaget historie og filosofi. Dette kan medvirke til at det også er behov for å innføre filosofi som fag i grunnskolen.